INFORMUJTE SE A ZŮSTAŇTE V OBRAZE!

PALMANACH

PROBLEMATIKA PALMOVÉHO OLEJE

PUBLIKACE OBSAHUJÍCÍ KOMPLEXNÍ INFORMACE O PALMOVÉM OLEJI A DOPADECH JEHO UŽÍVÁNÍ NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ.

Dost bylo mlčení

Téma palmového se mi otevřelo někdy na konci roku 2015. Tehdy jsem se poprvé dozvěděla o požárech v Indonésii a zcela jsem užasla. Deštné pralesy byly v plamenech a s nimi všechno živé v nich. Ekologické škody byly závratné a zdálo se, že o tom vlastně nikdo neví. Jako bychom se všichni dívali na druhou stranu a nechali Indonésii hořet. Nikdo o tom neinformoval, málokdo o tom mluvil a zdálo se, že to nikdo neřešil. Začala jsem se tedy o téma zajímat a vůbec jsem přitom netušila, že otevírám Pandořinu skříňku. Požáry v Indonésii souvisely s korupcí, zaslepeností, dětskou prací, ekologickou devastací, porušováním lidských práv, nenasytností nadnárodních korporací, pokolonializačním rozvojem a dalšími problémy, nad kterými povýšeně stál palmový olej.

Tato nevinně vypadající složka, která se často přidává do cukrátek, kosmetiky, dětské výživy, brambůrek apod. má na svědomí, že v Indonésii v délce asi 8 000 kilometrů na více než dvou milionech hektarů deštného pralesa hořel požár, který za tři týdny vypustil do atmosféry víc CO_2, než zvládne Německo za celý rok. Orangutani, levharti obláčkoví, medvědi malajští, giboni, sumaterští sloni i tygři přišli, spolu s tisíci a možná miliony dalších druhů, i o ty poslední zbytky svého přirozeného prostředí a hrozí jim likvidace. Problém však nespočívá „pouze“ ve vypouštění škodlivých látek do našeho ovzduší, což samozřejmě napomáhá globálnímu oteplování, ale zejména v tom, že si tak ničíme deštné pralesy, kterým se právem přezdívá plíce planety. Negativa takovéto produkce palmového oleje jsou jasná, ale nízká cena je schopna všechno přebít, a jsme tak svědky dalšího závodu na dno, při kterém se řídíme raději krátkodobými ekonomickými zájmy než dlouhodobými zájmy udržitelnosti našeho života na Zemi.

Samotný palmový olej je dlouhodobě zpochybňován jakožto zdraví prospěšný, ale tato brožura si klade za svůj primární účel informovat o tom, co mnozí považují za ekologickou katastrofu. Profesor George Monbiot to řekl naprosto jasně: „Často jsem uvažoval, jak budou média reagovat, až přijde ekologická apokalypsa. Představoval jsem si, jak se objeví stručné, senzační zprávy v televizních novinách, neschopných vysvětlit, proč se tak děje a co s tím lze dělat. Pak by se moderátor obrátil na ekonomy s otázkou: ‚Co to udělá s cenami akcií?‘ a přešlo by se ke sportu... Co jsem ovšem nečekal, je úplné mlčení.“ Rozhodla jsem se, že mlčení již bylo dost a je na čase o této problematice mluvit a dát ji do hlubšího povědomí české veřejnosti.

Dne 17. 3. 2016 jsem proto na půdě Výboru pro životní prostředí, veřejné zdraví a bezpečnost potravin (ENVI) iniciovala slyšení na téma Palmový olej a deštné pralesy: co může EU udělat, aby zastavila kácení lesů?, na které jako první o této problematice pohovořil Jakub Kvapil (Lestari). GUE/NGL navíc uspořádala 6. 9. 2016 v Evropském parlamentu konferenci o hrozbách produkce palmového oleje, které se účastnili odborníci z celé EU. Evropský parlament se tak sice o tématu palmového oleje dozvídá stále více, ale odmítám končit u slov. Přes výbor ENVI hodlám zpracovat tzv. zprávu z vlastní iniciativy, která se bude věnovat pouze palmovému oleji a možným postupům EU. Vím, že kolegové z frakce GUE/NGL mě jistě rádi podpoří.

Jako Češi máme občas tendenci podceňovat se a myslet si, že nemůžeme nic změnit, a tak se některým věcem radši ani nevěnovat. Jsem moc ráda, že u palmového oleje je tomu jinak. Zhruba třetina Čechů nenakupuje potraviny s palmovým olejem, 70 % populace si nepřeje produkty s palmovým olejem v nemocnicích a školách a až 89 % zákazníků jednoho českého portálu rozvážejícího potraviny považuje palmový olej za ekologicky nešetrný. Tato brožura vzniká nejen pro již zasvěcené, ale i pro ty, kteří s tímto tématem zatím do styku nepřišli. Vzniká také proto, aby se česká veřejnost dozvěděla o organizacích, které se tímto tématem dlouhodobě zabývají a mají za sebou již mnoho úspěchů. Mluvím zejména o Koalici proti palmovému oleji a jejím členovi organizaci Lestari, která na této brožuře odvedla značný kus práce.

Chtěla bych na závěr poděkovat všem, co se o palmový olej zajímají, či mají chuť se dozvědět více. Velký dík patří také těm, kteří před tímto tématem dlouhá léta nezavírali oči a našli si čas napsat o něm do této publikace. Téma palmového oleje nezmizí, když se o něm nebude mluvit. Deštné pralesy budou hořet i nadále a s nim i nenahraditelný kus flóry a fauny, o který si nemůžeme dovolit přijít. Slepota k této problematice se do značné míry rovná vlastní potencionální zkáze, a pokud chceme být skutečně zodpovědnými obyvateli naší planety, kteří ji chtějí svým potomkům předat v co nejlepším stavu, pak toto nesmíme ignorovat. Můj největší dík tak patří laskavému čtenáři, který si uvědomí, že i v jeho rukách se nachází osud naší planety a ve svém důsledku i lidstva jako takového.

Kateřina Konečná
poslankyně Evropského parlamentu

Palmový olej

Palmový olej se v posledních třiceti letech stal jedním z nejpoužívanějších, nejkontroverznějších a v poslední době nejdiskutovanějších produktů rostlinné výroby. Je celosvětově využíván v potravinářství ve formě margarínů či stolních olejů a také jako příměs v mnoha dalších potravinách, jako jsou polévky, omáčky, sušenky a jiné pečivo nebo cukrářské výrobky. Vzhledem k jeho vlastnostem je velmi často používán zejména na smažení a fritování. Jeho využití však sahá i do oblasti kosmetiky a drogistického zboží, farmaceutik, průmyslových maziv či biopaliv. Palmojádrové směsi nebo pokrutiny se používají do krmiv pro domácí mazlíčky i hospodářská zvířata, ale dají se použít i k výrobě papíru nebo hnojiva.

Pěstování palmy olejné je v současnosti jednou z hlavních příčin úbytku tropických deštných lesů. Palmový olej má rozsáhlé vlivy jak na životní prostředí, tak lidské životy. Pěstování monokultur palmy olejné zásadní měrou přispívá k zániku vzácných živočišných a rostlinných druhů, sociálním konfliktům, porušování lidských práv i degradaci tradičních kultur. Téma palmového oleje je velmi problematické, zejména z důvodu nedostatečných, rozporuplných a mnohdy nepodložených informací. Data i informace jsou často zavádějící a leckdy se výrazně odlišují. Získat tedy relevantní a pravdivé informace o této komplexní problematice je velmi obtížné. Nicméně ani to nic nemění na faktu, že environmentální vliv palmo-olejného průmyslu a situace nejen v jihovýchodní Asii, ale i dalších oblastech tropického pásma, kde se palma olejná pěstuje, je naprosto reálně a zřetelně alarmující a nelze zpochybnit!

HISTORIE A SOUČASNOST

Palma olejná (*Eleais gueinensis*) původně pochází z rovníkové Afriky, kde byla nedílnou součástí tradičního zemědělství. Využití palmového oleje na mezinárodním trhu se výrazně rozšířilo v důsledku britské průmyslové revoluce. V průběhu 20. století byla objevena vysoce produktivní odrůda a začaly se objevovat první komerční plantáže palmy olejné v Malajsii a Indonésii, kam byla palma olejná dovezena z rovníkové Afriky. Politické prostředí a podnebné podmínky zemí jihovýchodní Asie se ukázaly být pro pěstování této

plodiny výjimečně vhodné, a tak následovaly masivní investice do výsadby rozlehlých plantáží. Zdánlivě nevyčerpatelná plocha deštných pralesů, zejména v Malajsii a Indonésii, slibovala dlouhodobý rozvoj tohoto odvětví. Za podpory místních vlád a finanční podpory světových bank se tak nabízel prostor pro expanzi potenciálně velice výnosného byznysu, který využilo hned několik nadnárodních korporací. Stabilní prostředí umožnilo rychlý rozvoj metod pěstování a infrastruktury plantáží, což s využitím moderních hnojiv zvýšilo objem produkce a tedy i míru zisku. Tento rychlý rozmach vzbuzoval u mnohých značné nadšení a znamenal další rozšiřování monokulturních plantáží na úkor původních místních ekosystémů. Tento rychlý nárůst odlesňování však vzbudil i opačné emoce a kontroverzní způsoby získávání půdy vhodné pro pěstování palmy olejné se staly tématem pro následující diskuse a bohužel i mnohé spory.

Na přelomu 20. a 21. století, společně s rozvojem volného trhu, se palmový olej, jako komodita, rozšířil do celého světa. Důvodem byly mimo jiné snahy potravinářského průmyslu nahradit živočišné tuky rostlinnými oleji a také dlouhodobé úsilí nahradit fosilní paliva obnovitelnými zdroji energie. Nasycení nových trhů poptávaným olejem vyžaduje ale také neustálé zvětšování osázené plochy v producentských státech.

Poptávka po palmovém oleji i dnes neustále roste. S roční celosvětovou produkcí kolem půl milionu tun představoval palmový olej ještě počátkem 60. let minulého století okrajovou komoditu. O dvacet let později už se ho vyrábělo téměř pětkrát více.

Ještě před patnácti lety v letech 2000/2001 byla roční produkce palmového oleje 24,3 milionu tun (Statista, 2016). Od té doby se světová produkce palmového oleje rapidně zvýšila. V roce 2012/2013 byla již světová produkce 56,378 milionu tun. V současné době činí světová produkce 65,495 milionu tun. Znamená to, že za pouhé tři roky se zvýšila produkce palmového oleje o 10 milionů tun (USDA, 2016). Tato fakta dodávají důvěryhodnost předpokladům, že do roku 2020 se má toto množství zdvojnásobit a do roku 2050 dokonce ztrojnásobit. Tento dramatický nárůst produkce a okolnosti, za jakých je uskutečňován, vzbudil celosvětový zájem ekologů, biologů, vědců i spotřebitelské veřejnosti.

Od počátků expanze palmového oleje do jihovýchodní Asie je na prvním místě v produkci palmového oleje Indonésie a Malajsie. Tak je tomu i nadále, ačkoliv se palmo-olejný průmysl rozšiřuje i do dalších zemí tropického pásma (Ekvádor, Brazílie, Středoafrická republika, Demokratická republika Kongo a další). V současné době zajišťuje Indonésie a Malajsie 85,5 % celkové produkce palmového oleje.

ZEMĚ	INDONESIE	MALAJSIE	THAJSKO	KOLUMBIE	NIGERIE	OSTATNÍ
milion tun/rok	35	21	2,3	1,28	0,97	4,95

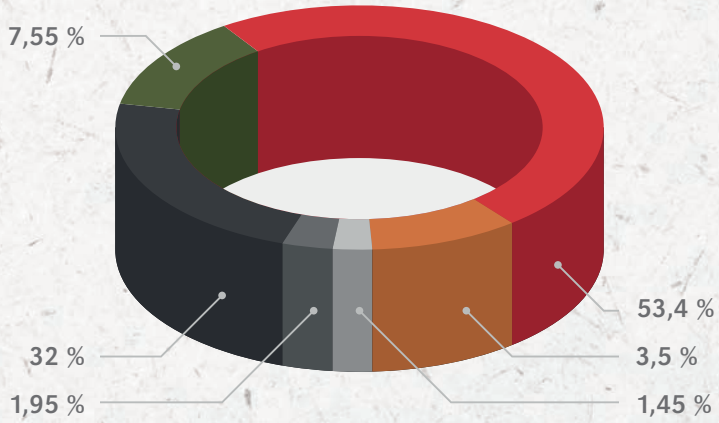

SVĚTOVÁ PRODUKCE PALMOVÉHO OLEJE
zdroj: USDA; Srpen 2016

Od roku 1990 se produkce palmového oleje rozšířila v tropickém pásmu po celém světě, a to zejména díky poptávce z Indie, Číny a Evropské unie. Odhaduje se, že použití palmového oleje vyprodukovaného na celém světě je 71,1 % pro potravinářské výrobky, 24,2 % pro průmyslové účely a 4,7 % pro spotřebu energie a biopaliva (Statista 2016).

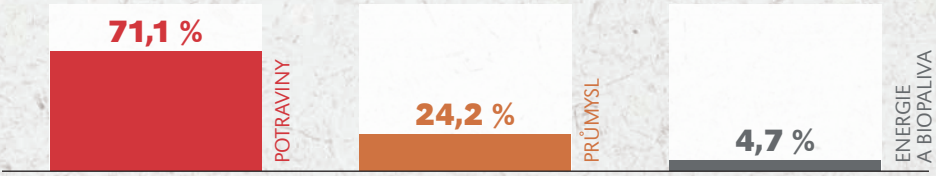

VYUŽITÍ PALMOVÉHO OLEJE
zdroj: Statista; 2016

Rostoucí zájem veřejnosti a neziskových organizací o problematiku pěstování palmy olejné již dnes zásadním způsobem proměnil debatu k tomuto tématu. Nejen že mnozí výrobci potravin přehodnocují svá stanoviska k využívání této kontroverzní komodity, ale dokonce některé vlády evropských zemí toto téma zaznamenaly a podnikají opatření, která mají minimalizovat negativní dopady jejího pěstovaní. Od prosince 2014 je v platnosti Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1169/2011 o poskytování informací o potravinách spotřebitelům, na základě kterého mají výrobci potravin povinnost vyznačit na obalu výrobku daný druh použitého oleje, v tomto případě tedy palmový olej či palmojádrový tuk. Toto nařízení mimo jiné umožňuje spotřebitelům rozhodovat se, zda-li chtějí kupovat produkty obsahující palmový olej a dává jim tak prostor osobně se angažovat a potenciálně ovlivňovat, jak bude naše společnost na tento problém reagovat.

PROČ JE PALMOVÝ OLEJ ZAJÍMAVÝ, DISKUTOVANÝ A KONTROVERZNÍ?

Problematika palmového oleje je téma, které má široké společenské souvislosti. Palmový olej získal svou pozornost kvůli některým jeho výhodným vlastnostem. Má poměrně vysoký obsah nasycených mastných kyselin (41 %), díky nimž je tepelně stabilní, a tak se nepřepaluje, toho je využíváno při smažení a fritování. Výhodou je také jeho pomalá oxidace, která zajišťuje vysokou trvanlivost potravin, nebo fakt, že při pokojové teplotě tuhne, což je v potravinářském průmyslu oblíbenou vlastností. Porovnáme-li palmový olej s živočišnými tuky (např. máslem či sádlem) bude dokonce vycházet palmový olej z výživového hlediska lépe. Přesto vzhledem k vysokému obsahu nasycených mastných kyselin není jeho častá konzumace z výživového pohledu vhodná. Měli bychom mít stále na paměti, že negativní dopad na lidské zdraví bude vždy pravděpodobný, pokud jsou některé rizikové živiny (ať už palmový olej či živočišné tuky) konzumovány dlouhodobě a v nadbytečném množství.

Výživové a zdravotní hledisko však není prioritní oblastí zájmu a diskuze okolo problematiky palmového oleje v současné době je a měla by i nadále být zaměřena jiným směrem. Palmový olej přitahuje pozornost zejména kvůli okolnostem, za jakých je ve stále větším množství produkován. Následky této produkce jsou patrné i z družicových snímků, které zaznamenávají proměnu rozsáhlých ploch původních deštných pralesů na plantáže, které se táhnou od obzoru k obzoru nejen v Indonésii a Malajsii, ale postupně už i v jiných zemích, které jsou zasaženy průmyslovým pěstováním palmy olejné. Tímto průmyslovým pěstováním, které stále explozivně roste, však dochází k zániku jedinečné tropické vegetace a s ní i unikátních rostlinných a živočišných druhů.

DOPADY PĚSTOVÁNÍ PALMY OLEJNÉ NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Palma olejná je hlavní hnací silou odlesňování napříč celým tropickým pásmem, zejména v Indonésii a Malajsii. Někteří investoři využívají příležitosti zakládání palmových plantáží k získání dřeva z vytyčené plochy lesa. Mnoho palmových společností je úzce spojeno s těžaři a pomocí zisků z prodeje dřeva kompenzují náklady na založení plantáže. Přeměna lesů na plantáže vyžaduje vymýcení veškeré vegetace mechanicky a/nebo ohněm, terasování půdy, výstavbu silnic, úpravu vodních toků a nakonec výsadbu exotických sazenic palmy olejné.

Nížinné zalesněné bažiny zvané rašelinové bažiny, stejně jako tropické deštné lesy, pokrývají velkou část Indonésie a ukládají obrovské množství uhlíku, a to i ve srovnání s jinými typy lesů. Když tyto ekosystémy hoří, ať už samovolně nebo vypalováním pro vyčištění plochy pro založení plantáží, uvolňuje se do ovzduší velké množství oxidu uhličitého, metan a další toxické látky.

Ještě více skleníkových plynů se uvolňuje při vysoušení a konverzí rašelinišť na plantáže i v případě, že nepodlehnou ohni. Obnažená rašelina je vystavena působení vzduchu a v kontaktu s atmosférickým kyslíkem se samovolně rozkládá. Z každého hektaru tak uniká do ovzduší každoročně asi 20 tun uhlíku. Část uvolněného oxidu uhličitého se sice váže zpět v rostlinné hmotě palem rostoucích na plantážích, ale v celkové bilanci silně převažuje oxid uhličitý uvolněný do ovzduší.

Aby toho nebylo málo, ke znečišťování ovzduší přispívají i rozsáhlé požáry na vysušených územích. Z těchto důvodů se Indonésie stala třetím největším producentem CO2 na světě.

Rozsáhlé lesní požáry byly v letech 1997–1998 zodpovědné za zpustošení více než pěti milionů hektarů lesa, přičemž většina z těchto požárů měla souvislost s aktivitami palmových společností. Některé společnosti dokonce zapalují les, aby došlo k jeho degradaci a urychlily tak proces udělování povolení pro zakládání plantáží. Přes podstatné důkazy bylo jen málo společností stíháno v souvislosti se zakládáním požárů. Vypalování tak bude pravděpodobně nadále pokračovat i přes to, že se mnoho firem zavázalo, že nebude tuto metodu čištění půdy využívat.

Lesní a jiné požáry se běžně každý rok v Indonésii vyskytují. V letech 2000 až 2006 byly průměrné emise oxidu uhličitého v důsledku požárů v Indonésii, Malajsii a Papui-Nové

Guinei srovnatelné s celkovým objemem fosilních paliv v regionu. Požáry mají dopad na lidské živobytí a zdraví, biologickou rozmanitost a také potenciálně přispívají ke globálnímu oteplování. Požáry vyžadují suché palivo a zdroj vznícení. Deštné pralesy jsou obecně moc vlhké, aby se daly vypálit, ale znehodnocování lesů včetně těžby dřeva, stavby silnic a následné rozčlenění ploch lesního porostu zvyšují pravděpodobnost, že bude les vysychat. Spalování je považováno za nejrychlejší a nejlevnější způsob, jak vyčistit půdu pro vznik plantáží. Všechny tyto okolnosti spolu v kombinaci s obdobím sucha vedly také k rozsáhlým a dlouhotrvajícím požárům na podzim roku 2015, které měly katastrofální dopady na celý ekosystém.

DOPADY PĚSTOVÁNÍ PALMY OLEJNÉ NA ŽIVOČIŠNÉ A ROSTLINNÉ DRUHY

Tropická Asie se může chlubit značným podílem na světové biodiverzitě, obrovskou druhovou rozmanitostí a vysokým stupněm endemismu – druhy, které nenajdeme nikde jinde na světě.

Přestože Indonésie pokrývá pouze 1 % plochy Země, je hned po Amazonii druhou nejbohatší oblastí v počtu druhové rozmanitosti rostlin a zvířat, včetně endemických druhů. Vyskytuje se zde tisíc druhů plazů a obojživelníků, což tvoří 10 % světové populace.

Velmi významnými jsou nejen tropické deštné pralesy, ale také říční biotopy, na kterých je závislá řada druhů ptáků a savců. Vyskytuje se zde 1 561 druhů ptáků, z čehož 369 druhů nenajdeme jinde na světě. Indonésie je oblastí, kde se vyskytuje 670 druhů savců, z čehož 258 druhů nenajdeme nikde jinde na světě a zároveň tak výskytem savců předčila Indonésie i Brazílii a stala se oblastí, kde se vyskytuje nejvyšší počet druhů savců na Zemi. Stejně tak je v Indonésii více než 25 tisíc druhů kvetoucích rostlin, přičemž asi 40 % z těchto rostlin také neexistuje nikde jinde na světě. Například jen na ostrově Borneo najdeme kolem 2 000 druhů orchidejí. Zajisté zde žije ještě mnohem více živočišných a rostlinných druhů, které doposud ještě nebyly popsány.

Bohužel, Indonésie také vede v počtu ohrožených druhů zvířat. Ohroženo je celkem 1 087 druhů, z čehož je ohroženo 115 druhů ptáků a 183 druhů savců, což je téměř třetina ze všech původních savců (Vié, J.-C. et al., 2009).

Ničení deštného pralesa vede rychle a nevyhnutelně k vymizení mnoha jedinečných druhů savců. Druhy zvířat obývající jihovýchodní Asii, zejména Indonésii a Malajsii, jsou považovány za kriticky ohrožené, do značné míry v důsledku ztráty přirozeného prostředí. Kdysi žila v oblastech, které byly následně nahrazeny plantážemi palmy olejné, zejména na ostrovech Borneo a Sumatra. Rozsáhlé monokultury palmy olejné mají velmi nízkou úroveň biologické rozmanitosti, kterou ani zdaleka nelze srovnávat s bohatstvím, které se nachází v deštném pralese.

Mnohým nejvzácnějším a nejvýraznějším asijským druhům hrozí vyhynutí. V současné době spotřeba palmového oleje představuje vůbec největší hrozbu pro nejvyšší počet zvířecích druhů. Konverze pralesa na monokulturu palmy olejné ničí všechny ekologické niky, narušuje komplexní potravní řetězce a přirozené migrační koridory zvířat.

Infrastruktura spojená s rozvojem plantáží vede k vysokým stupňům fragmentace lesa a otevírá ho tak k dalšímu rozvoji, stejně jako vytváří snadnější přístup pro nelegální lovce a pytláky. Fragmentace spojená s přeměnou lesa také brání pohybu zvířat mezi různými oblastmi, což má za následek zmenšování teritorií jednolitých druhů a ohrožení životaschopnosti populací.

Díky vysoké výtěžnosti plantáží, které jsou ve vlastnictví mezinárodních korporací, je i přes veškeré negativní vlivy pěstování palmy olejné pro jihovýchodní Asii z ekonomického hlediska velmi atraktivní. Hlavním negativním vlivem, který si lidé zatím plně neuvědomují, je takové narušení biodiverzity, které bude mít v budoucnu negativní vliv na funkčnost celého místního ekosystému. Odlesňování postupuje nemilosrdným tempem a rozšiřování plantáží palmy olejné má za následek vymírání mnoha druhů živočichů, včetně velkých savců, kteří jsou mnohdy neodmyslitelnou součástí tamní přírody a mnoho z nich patří k endemitům této jedinečné oblasti.

Jedním z kriticky nejohroženějších zvířat jihovýchodní Asie je nosorožec jávský (*Rhinoceros sondaicus*). Ve dvou populacích tvořících dva poddruhy žije dohromady sotva 60 zvířat. Podle odhadů přežívá na Jávě posledních 50–60 jedinců, a ve Vietnamu dokonce méně

než deset. Nosorožec sumaterský (*Dicerorhinus sumatrensis*) je na tom velmi podobně. Podle odhadů se ve volné přírodě vyskytuje méně než 275 jedinců. Ke kriticky ohroženým druhům podle Mezinárodního svazu ochrany přírody IUCN patří i tygr sumaterský (*Panthera tigris sumatrae*), jehož pravděpodobně čeká podobný osud jako již vyhubeného tygra balijského a jávského. K ohroženým velkým savcům patří i poddruh slona asijského – bornejský trpasličí slon (*Elephas maximus borneensis*). Za zmínku stojí také ohrožená bornejská endemická opice – kahau nosatý (*Nasalis larvatus*) nebo řada gibonů.

Nejznámějším symbolem boje proti palmovému průmyslu se ale nepochybně stal náš příbuzný červený lidoop – orangutan. Jeho název pochází z malajského slovního spojení „orang hutan", což znamená „lesní člověk". Při současném tempu odlesňování hrozí, že do roku 2020 může zmizet až 98 % nížinných deštných pralesů, v nichž se orangutani běžně vyskytují. Odhady početnosti populace jsou variabilní, ale u ohrožených orangutanů bornejských (*Pongo pygmaeus*) se blíží k číslu 50 000 jedinců a u kriticky ohrožených orangutanů sumaterských (*Pongo abelii*) se odhaduje četnost na 6 500 jedinců zbývajících ve volné přírodě, přičemž celkové odhady úmrtnosti orangutanů se pohybují od 1 500 do 5 000 jedinců ročně.

Tropické deštné pralesy pokrývají menší povrch planety než lesy mírného pásma, ale hostí mnohonásobně větší počet živočišných a rostlinných druhů. Navíc hrají významnější roli i v ekologii celého zemského ekosystému, především v udržování vodního koloběhu. Ztráta jednoho hektaru deštného pralesa je tedy mnohem závažnější oproti ztrátě lesa nebo stepi mírného pásu.

Se zvyšující se poptávkou po rostlinném oleji, biopalivech a silným prolínáním lokalit vhodných pro pěstování palmy olejné s lokalitami důležitými z hlediska biodiverzity, je možné zabránit dalším škodám pro rozmanitost živočišné říše, pouze pokud se zvětšování palmových plantáží zamezí.

Sociální dopady produkce palmového oleje

Pěstování palmy olejné je součástí tradičního zemědělství v mnoha zemích západní Afriky. V současnosti se však naprostá většina palmového oleje produkuje na průmyslových monokulturních plantážích, především v jihovýchodní Asii, které představují obrovskou zátěž jak pro životní prostředí, jak bylo popsáno výše, tak i pro místní komunity, obzvlášť pak pro ty nejchudší obyvatele.

V roce 2006 Světová banka odhadla, že asi 10 milionů, tedy téměř třetina z 36 milionů nejchudších obyvatel Indonésie, je přímo závislá na lesích jako na zdroji svého živobytí.

Stále rozsáhlejší devastace a znečišťování životního prostředí kvůli rozšiřování monokultur palmy olejné má na místní obyvatele vážné dopady. Intenzivní produkce palmového oleje vede k narušování ekosystémových služeb, ze kterých měly místní komunity doposud prospěch. Kvůli vysokému množství hnojiv, pesticidů a herbicidů dochází k znečišťování vody a půdy, a místní komunity tak ztrácejí svůj původní způsob života a obživy. Bez kořenového systému pralesa není již půda schopná zadržovat vodu a dochází tak k degradaci a vysychání půdy, což má za následek sesuvy půdy a záplavy, ke kterým dříve tak často nedocházelo. Dochází tak k zásadní proměně života místních obyvatel, kteří si musejí zvykat na mnohé komplikace. Kromě dopadů na jejich okolní prostředí však průmyslová produkce palmového oleje zasahuje do života komunit v Indonésii i jinde po světě v podobě sporů o půdu a pozemková práva, porušování lidských práv s mnohdy spojeným vykořisťováním či násilným přesídlováním.

Budování dalších plantáží palmy olejné spolu s nedostatečným respektováním pozemkových práv obyvatel Indonésie často vyúsťuje v rozsáhlé konflikty.

SPOLEČENSKÉ KONFLIKTY

Se stále intenzivněji rozvíjejícím se průmyslem a vzrůstajícím tlakem na zemědělskou produkci jde ruku v ruce nárůst sociálních konfliktů. V samotné Indonésii, kde jsou lesy domovem zhruba 45 milionů lidí, je palmoolejný průmysl zodpovědný za zhruba

5 000 pozemkových a lidskoprávních konfliktů. Tento problém se však netýká pouze Indonésie – podobný scénář se objevuje například i ve venkovských oblastech Kolumbie i mnohých jiných zemích, kam se velkoplošné pěstování palmy olejné již rozšířilo. Ke konfliktům přispívá především netransparentní udělování koncesí pro pěstování palmy olejné palmařským společnostem, nejasné hranice pozemků, komplikovaná vlastnická práva, nedostatečné kompenzace místním lidem za půdu postoupenou palmařským společnostem, a protiprávní jednání strážců plantáží, policie a příslušníků armády.

Plantáže jsou většinou zakládány na obecních či soukromých pozemcích bez souhlasu jejich majitelů. Kupní či nájemní smlouvy často podepisují jednotliví místní úředníci, což otvírá široké možnosti korupce – pro korporace je zkrátka velmi jednoduché za úplatek povolení ke koncesi získat. Pro místní obyvatele, kteří násilně přišli o svou půdu, je pak téměř nemožné se dovolat spravedlnosti. Obzvlášť když stále častěji mají palmařské společnosti na své straně úplatnou policii a armádu.

Státní úředníci a příslušníci ochranky nezřídka zastrašují místní komunity a nutí je k souhlasu s dohodami o kompenzacích. Pokud takovéto dohody mezi místními obyvateli a palmoolejnými společnostmi existují, jsou často díky nejasnostem v zákonech a jejich slabému vymáhání beztrestně porušovány. Rozhořčení místních obyvatel nad ztrátou půdy bez dostatečných nebo dokonce žádných vyrovnání pak vede k násilným potyčkám se zaměstnanci plantáží. Místní obyvatelé reagují zabíráním plantáží, vytvářením blokád nebo sklízením plodů z palem osázených korporacemi, v důsledku čehož však trpí odvetnými útoky strážců plantáže nebo podplacené policie či armádních složek. Protiprávní jednání palmařských společností však zůstává nepotrestáno.

Dalším velkým problémem spojeným s plantážemi na palmový olej je přesídlování místních obyvatel a ničení jejich domovů, polí a majetků strážci plantáží. Během 80. a 90. let byli lidé z mnohých vesnic přesunuti,

aby uvolnili místo pro plantáže, na které začali pracovat vládou přesídlení migranti – dělníci z hustěji osídlených oblastí Indonésie. Vlastnické poměry jsou komplikovány nelegálním prodejem půdy místních lidí přistěhovalcům najatým překupníky a politiky, kteří využívají nejasný status půdy pro své vlastní ekonomické a politické zájmy a nezřídka nelegálně prodávají pozemky imigrantům například z Jávy či Bali.

I když se lze poměrně často setkat s argumentem, že průmysl kolem palmového oleje dává práci milionům lidí a pomáhá tak snižovat chudobu, je potřeba se na věc podívat komplexněji. Obecně se dá říci, že z palmoolejného průmyslu mají zisky ti nejbohatší, jako jsou politici, vysocí úředníci, akcionáři atd., zatímco ti nejchudší obyvatelé na expanzi palmy olejné spíše doplácejí. Ačkoliv palmařské společnosti místním obyvatelům přislíbí velké množství pracovních míst, ve skutečnosti je zaměstnanost místních relativně nízká. Většina pracovních míst na plantážích bývá obsazována právě imigranty z jiných koutů Indonésie či okolních států. Pro vykonávání vyšších pozic je totiž nutná kvalifikace, kterou místní obyvatelé většinou nemají a majitelé plantáží jim ji neposkytnou. Nejnižší pozice sběračů jsou naopak velmi špatně placené, proto o ně místní nemají příliš zájem. Tito sběrači jsou na spodní příčce sociálního žebříčku a nikdy neprofitují ze zisků majitelů plantáží. Plody palem sbírají sedm dní v týdnu a jejich plat za tuto fyzicky náročnou práci činí asi 40 euro měsíčně (asi tisíc korun českých). Pracovní podmínky se mnohdy blíží modernímu otroctví.

Ačkoliv místní lidé byli dříve oficiálně vedeni jako „nezaměstnaní“, měli svá vlastní pole, díky kterým byli relativně potravinově soběstační. Po příchodu rozsáhlých plantáží však o svou půdu, vodu a spoustu základních služeb ekosystému přišli a nezbylo jim než tvrdě pracovat na palmových plantážích za naprosto nedostačující plat. Tím, že již nepěstují své vlastní plodiny, musejí za tento plat většinu základních potravin kupovat. I když už tedy mohou být oficiálně „zaměstnaní“, jejich pomyslný „index štěstí“ ve skutečnosti velmi prudce klesá. Kromě toho jsou tu i překupníci, kteří na plantáže shánějí pracovníky a ti, aby práci dostali, se mnohdy velmi zadluží.

Palmoolejný průmysl má dopady na celé spektrum obyvatel, včetně dětí. Podle vládních statistik v roce 2010 pracovalo v Indonésii více než 2,3 milionu dětí, přičemž 61,6 % dětí ve věku 10–14 let pracovalo právě v průmyslovém zemědělství. Ačkoliv Indonésie před pár lety podepsala všechny mezinárodní úmluvy o dětské práci, stejně jako v případě dalších problémů této země nebývají zákony ani jejich vymáhání, obzvlášť na regionální a místní úrovni, vždy ukotveny. V Indonésii je hluboce zakořeněný kulturní model, že děti běžně pomáhají svým rodičům zajistit peníze na chod domácnosti i na vzdělání své a svých sourozenců. V této zemi bude obtížné dětskou práci vymýtit a vysvětlit rodičům, že děti mají studovat, nikoliv pracovat. Obzvlášť, když děti často pracují právě proto, aby mohly studovat.

Řešení všech těchto sociálních problémů směrem k udržitelnému rozvoji a dodržování práv místních komunit vyžaduje komplexní přístup vlády, společností i spotřebitelů. Vláda by měla klást velký důraz na dostatečnou koordinaci politiky a kroků k zajištění toho, že si na půdu neklade nároky někdo jiný předtím, než na ni vydají koncese. Aby byl tento požadavek proveditelný, je zcela nutné konečně sestavit a zveřejnit jednotnou mapu pozemků a koncesí na území Indonésie, kterou indonéská vláda již mnoho let slibuje jakožto řešení odlesňování, požárů, nelegálních plantáží a pozemkových a i lidskoprávních sporů. Bez detailních map a veřejně přístupných informací o koncesích a jejich majitelích nebude možné tento problém efektivně řešit. Indonéská vláda by navíc na všech svých správních úrovních měla respektovat a v praxi uplatňovat práva na tradiční území původních obyvatel. Rovněž je nutné, aby stát stál za místními komunitami v případech porušování jejich lidských a vlastnických práv. Nezbytný je i intenzivní boj proti korupci.

Úřady by měly zajistit, že místní komunity mají možnost vyjádřit svůj názor a případně informovaný souhlas s operacemi na jejich pozemku a případně že jim byly vyplaceny kompenzace dle předchozí dohody.

Společnosti a spotřebitelé mohou napomoci řešení rozsáhlého problému sociálních dopadů produkce palmového oleje tím, že budou vyžadovat přísné dodržování pravidel a kritérií certifikace palmového oleje, ať už v rámci celosvětově rozšířeného tělesa RSPO, či jiného minimálně stejně robustního systému. Porušování lidských, vlastnických nebo pracovních práv by mělo být pro každou společnost, a ideálně i její zákazníky, zcela nepřípustné.

Indonésie by také měla vytvořit jednotné zákony zakazující dětskou práci, zasadit se o jejich dodržování a finančně podpořit děti z nejchudších rodin a umožnit jim získat dostatečné vzdělání.

Právě v této oblasti je aktivita lidskoprávních organizací a politických hnutí naprosto zásadní, má-li dojít k jakémukoli zlepšení situace. Právě role Evropského parlamentu (a zejména výboru ENVI), a v tomto případě hlavně GUE/NGL, může být hnacím motorem pro zlepšování pracovních podmínek milionů lidí, kteří pracují v palmoolejném průmyslu. Vzhledem k tomu, že zaměstnavateli v tomto odvětví jsou nadnárodní korporace, existuje tu určitý prostor pro komunikaci na nadnárodní úrovni. Je zarážející, že tak důležité téma nebylo doposud reflektováno žádnou politickou entitou, a je nejvyšší čas, aby se tomu tak stalo. Pro GUE/NGL se jedná o příležitost, ale do určité míry i morální povinnost, se s tématem seznámit a pokusit se hledat cesty jak současnou situaci zlepšovat.

Téma palmového oleje ve spojitosti s biopalivy

CO JSOU BIOPALIVA?

Biopaliva jsou produkty přímo či nepřímo získávané z organického materiálu neboli biomasy. Biomasa může být rostlinného původu nebo se může jednat o odpadní materiály z živočišné výroby. Tradiční biomasou, kterou lze využít k výrobě energie, je například dřevo, dřevěné uhlí nebo hnůj. Výsledkem použití vyspělejších metod získávání energie z těchto zdrojů jsou právě biopaliva, která však i nadále reprezentují minoritní podíl využití těchto zdrojů energie.

Biopaliva jsou stále častěji diskutovaným tématem, a to hned z několika důvodů. Zejména v Evropě se otázky udržitelného rozvoje, klimatických změn, znečištění životního prostředí, ale i energetické bezpečnosti dostávají do popředí a jsou stále naléhavějším problémem, který je nutné řešit. Právě biopaliva se před nedávnem jevila jako jedna z možných alternativ k postupně docházejícím fosilním palivům a mnozí si od nich slibovali dlouhodobé řešení, šetrné k životnímu prostředí.

VÝVOJ BIOPALIV

Charakteristikou biopaliv 1. generace, tedy těch vůbec nejvyužívanějších v dnešním světě, je skutečnost, že se vyrábějí přímo z potravinových plodin, jako je cukrová třtina, sója, živočišné tuky nebo právě plody olejné palmy. Právě přímá konkurence výroby těchto paliv s produkcí jídla je zásadním problémem první generace biopaliv. Biopaliva 2. generace se vyrábějí z nepotravinářské biomasy, tedy vlastně jakéhokoli přírodního zdroje uhlíku, ať už se jedná o rostliny a jejich zbytky, rostlinné odpady, ale i živočišné zdroje. Biopaliva 3. generace se vyrábějí z řas a 4. generace je produktem geneticky modifikovaných organismů. Poslední dvě zmíněné generace jsou však zatím ve vývoji a nelze předpokládat jejich masové využití v blízké době.

V současné době jsou tedy nejvyužívanější dva typy biopaliv, bioethanol, který se získává procesem alkoholového kvašení z biomasy bohaté na škroby a další typy sacharidů, a biodiesel, který se získává procesem zvaným transesterifikace z olejů rostlinného původu. Diskuse o biopalivech ve spojitosti s palmovým olejem se tedy vztahuje k druhému zmíněnému typu, tedy biodieslu.

BIOPALIVA A PALMOVÝ OLEJ

S tím jak nabývá debata o palmovém oleji na intenzitě, obrací se mnoho pozornosti právě k biopalivům, která často bývají označována za hlavní důvod nárůstu produkce této suroviny. Jak tomu je ale ve skutečnosti?

V případě palmového oleje se související téma biopaliv vztahuje výhradně k biodieselu, který se podílí na produkci biopaliv necelými dvaceti procenty z celkové světové produkce biopaliv, přičemž zbytek tvoří bioethanol a jiné produkty. Biodiesel je totiž jen zřídka využíván jinde než v evropských zemích, které mají svůj vozový park tomuto druhu paliva zdaleka nejvíce přizpůsoben a jsou tak jeho největšími odběrateli. Právě tento fakt do určité míry poodhaluje, proč dnes tak často slýcháme termín biopaliva a proč ho budeme slýchat i nadále.

Nedávno zveřejněná studie Evropské průmyslové asociace pro rostlinné oleje (Fediol) uvádí, že v roce 2014 se v Evropě 45 % veškerého dovezeného palmového oleje spotřebovalo v dopravě, což je ve srovnání s rokem 2010 nárůst o 34 %. Celkový nárůst objemu dovozu palmového oleje se ve stejném období zvýšil také zhruba o 35 %, což bohužel ukazuje, že navýšení spotřeby v zemích EU je z většiny způsobeno navyšováním podílu palmového oleje v biopalivech. Není tedy divu, že biopaliva se stávají trnem v oku mnohých občanů, neziskových organizací, ale i politiků. To, co nás v minulosti přivedlo k myšlence využívat obnovitelné zdroje jako palivo, byla vidina alternativních zdrojů energie a snížení negativních dopadů na životní prostředí při jejich využívání. Právě snížení negativních dopadů je však v případě palmového oleje velice problematické. Studie Evropské komise v souvislosti s biopalivy vyráběnými z palmového oleje uvádí, že mají až o 80 % větší dopad na životní prostředí než běžná fosilní paliva. Ukazuje se tak ošklivá pravda o evropské politice biopaliv, která se stává hnacím motorem pro odlesňování v tropických oblastech, navyšuje emise z dopravy, neřeší naši energetickou bezpečnost a zároveň žádným způsobem nepomáhá evropským farmářům. Evropa se tak dostává do rozporuplné situace, kdy se na jedné straně snaží svojí iniciativou podporovat alternativní

zdroje energie a hledat inovativní, udržitelná řešení, a na straně druhé, kvůli špatnému vyhodnocování dat a lobbingu nadnárodních korporací, využívá pro tyto účely nevhodné zdroje, jako je například palmový olej, který je získávaný z plantáží vznikajících na úkor deštných pralesů. Je tedy potřeba hledat cesty, kterými lze zajistit, že nebude docházet k dalšímu masivnímu odlesňování tropických deštných lesů. Jednou z těchto cest je například vize certifikace produkce palmového oleje, která je popsána v další kapitole.

Olejné palmy mají nejvyšší výnosnost oleje v poměru ke všem ostatním rostlinám. Některé zdroje dokonce tvrdí, že má až pětkrát vyšší výnosnost než třeba řepka olejná, což by se mohlo zdát na první pohled opravdu hodně. Toto tvrzení samo o sobě může působit jako zcela jasný důkaz toho, že se jedná o zdaleka nejefektivnější plodinu pro pěstování oleje. A opravdu, pokud bychom nezohlednili žádné další faktory, bylo by tomu tak. Jenomže další faktory tu jsou a rozhodně nejsou zanedbatelné, spíše naopak. Zásadním faktem je, že palma olejná se pěstuje v tropickém pásmu, kde soupeří o místo s původními deštnými pralesy, tedy jedním z nejbohatších a nejvzácnějších ekosystémů naší planety. Palma olejná má v poměru k ostatním plodinám výnos vyšší, ale z velké většiny roste na půdě, která dříve byla zalesněna pralesy. A právě tato skutečnost zásadním způsobem mění původní poměr výnosů, jelikož stejná plocha zemědělské půdy například v Evropě a v oblasti původních deštných pralesů, třeba v Indonésii, není totéž. Biologická rozmanitost deštných pralesů je nesrovnatelná s jakýmkoli jiným ekosystémem naší planety a jejich ztráta je nenahraditelná. Je také důležité zohlednit, že půda v deštných pralesích má vesměs velice malou úrodnou vrstvu, která se intenzivním pěstováním palem velice rychle vyčerpá a nadále již pravděpodobně nebude produktivní. Je proto zásadním omylem porovnávat výnos plodiny, která roste na území původních deštných pralesů, a plodin, které se pěstují na dlouhodobě kultivované zemědělské půdě, která je schopna plodit po stovky let. Dlouhodobá udržitelnost pěstování palmy olejné není v prostředí původních pralesů vyzkoušená. Současné odhady se domnívají, že bude možné na této půdě pěstovat maximálně dva až tři cykly plantáží, přičemž bude nutné užívat velké množství hnojiv, a přesto bude úroda neustále klesat. Po uplynutí této doby, tedy zhruba 60 let, je vysoce nepravděpodobné, že vyčerpaná půda bude schopná dále zásobovat palmy dostatečným množstvím živin a vody, a tudíž nebude nadále pro tento účel použitelná.

Jestliže současný způsob pěstování olejných palem nezajišťuje dlouhodobě udržitelný a obnovitelný zdroj oleje, není ani vhodným zdrojem pro biopaliva, která mají zajišťovat obnovitelnost zdrojů, z nichž jsou získávány. Samotný fakt, že rostliny jsou obnovitelným zdrojem energie, zde nemůže ve světle těchto skutečností obstát, a je nutné, aby došlo k přehodnocení našeho přístupu k jejich využívání.

Fakt, že nárůst spotřeby palmového oleje v Evropské unii způsobuje navyšování podílu této složky v biopalivech, není rozhodně dobrou vizitkou pro Evropskou unii a ekologickou vizi, kterou nastavila pro rok 2020. ENVI zpráva je příležitostí uvést na pravou míru, jak využívání palmového oleje ve skutečnosti brání naplňování stanovených cílů a jak může Evropská unie jednat, aby šla vstříc vyšším ekologickým standardům.

Palmový olej v krmivech

Je známo, že největší podíl palmového oleje je obsažen v potravinách a biopalivech. Méně už se ví o tom, že k nejdůležitějším odběratelům produktů olejné palmy patří i krmivářský průmysl. Nejde přitom ovšem tolik o palmový olej, ale především o palmojádrový tuk a expeler, tedy o druhotné produkty zpracování plodů olejné palmy, které firmám ve srovnání s vlastním palmovým olejem přinášejí menší zisky.

Skutečný podíl produktů palmy olejné v krmivech je nejasný, přesné údaje o jejich využití totiž často nejsou rozkryté a různé zdroje si mnohdy protiřečí. V některých odhadech o využití produktů olejné palmy v krmivářském průmyslu z posledních 15 let zcela chybí, zatímco podle jiných údajů představují druhé největší odbytiště (hned po potravinách). Roli zde zřejmě hraje zaměňování palmového a palmojádrového oleje a možná i to, že krmiva mohou být někdy zahrnována v potravinách.

Podle údajů RSPO z roku 2012 bylo při nejmenším ve Velké Británii k výrobě krmiv určeno 20 % veškerého dovozu palmového oleje a 83 % veškerého dovozu oleje palmojádrového.

Problém ekologické stopy krmiv pro zvířata, včetně obsahu produktů palmy olejné, v současné době začínají řešit především chovatelé exotických zvířat (například zoologické zahrady) a chovatelé zájmových zvířat, jakými jsou psi, kočky a koně. Na základě jejich zkušenosti víme, že je na evropském trhu dostupný poměrně široký sortiment krmiv pro exotická a zájmová zvířata, která produkty olejné palmy neobsahují.

Nicméně největší objem produktů olejné palmy je využit v krmivech pro velkochovy hospodářských zvířat, jako jsou prasata, drůbež, ryby, ale v první řadě dojný skot. Na produkci živočišné hmoty přitom musí být spotřebováno několikanásobně větší množství rostlinné hmoty. Informace o složení krmiv ve velkochovech domácích zvířat nemá spotřebitel k dispozici, pokud nakupuje produkty, jako je maso, vejce nebo mléčné výrobky. Navíc je část produktů živočišné výroby importovaná v hotové podobě, a v takovém případě bývají údaje o krmení zvířat zcela mimo dosah.

Problematika krmení zvířat ve velkochovech jde i ruku v ruce s dalšími problémy, včetně zkrmování sojového expeleru (produkovaného na úkor deštných pralesů v tropické

Americe), znečištění prostředí v místě chovu a špatného welfaru (kvalitní životní podmínky) zvířat ve velkochovech. Řešení by mohlo být v některých těchto bodech jednotné a mělo by podporovat lokální chov zvířat spíše než import produktů živočišné výroby, volnou pastvu alespoň po část roku a maximální využití krmiv (včetně olejů a expelerů) lokálního původu, jako například expeleru z potravinové řepky.

Certifikace palmového oleje: Hlavní problémy a výzvy

CO STÁLO ZA VZNIKEM CERTIFIKACE PALMOVÉHO OLEJE?

Palmový olej začal během devadesátých let získávat kontroverzní pověst, kterou zapříčinil hlavně způsob, jakým se získával prostor pro pěstování olejných palem a techniky, které k tomu byly využívány. Jednou z nejkritizovanějších praktik bylo a dodnes je vypalování původního porostu zakládáním úmyslných požárů, což v roce 1997 způsobilo vůbec největší lesní požáry v Indonésii, při nichž shořel les o rozloze až pět milionů čtverečních hektarů. Bylo také nutné regulovat rozlohu plantáží, řešit majetkové spory firem s místními komunitami, používání hnojiv a pesticidů, regulaci vodních toků a mnoho dalších problémů. Nejen kvůli nebezpečným způsobům získávání půdy, ale i kvůli regulaci dopadů na ekosystém, místní obyvatele a s ohledem na změnu klimatu vytvořil Světový fond na ochranu přírody WWF platformu pro certifikaci pěstování a distribuci palmového oleje, nazvanou RSPO, jejímž úkolem mělo být tyto problémy efektivně řešit.

CO JE TO RSPO?

Mezinárodní organizace RSPO (Roundtable on sustainable palm oil, neboli Kulatý stůl pro udržitelnou výrobu palmového oleje) byla oficiálně založena v roce 2004 na popud WWF, které cítilo potřebu hledat způsob jak nastavit určitá pravidla pro pěstování palmy olejné ve světě. RSPO je organizace, jejímž primárním cílem je zajištění udržitelnosti produkce palmového oleje za pomoci nastavených certifikačních pravidel pro dodavatelský řetězec, tedy pro pěstování, zpracování i pro další prodej. Označení „kulatý stůl" znamená, že regulace v rámci této organizace nastavují různé subjekty soukromého sektoru, které jsou členy RSPO a podílejí se na rozhodování. Jedná se tedy o určitý způsob seberegulace mezi vnitřními aktéry a v případě RSPO i nezávislými auditory, přičemž hlavním cílem je změna celého produkčního řetězce a zajištění udržitelnosti. RSPO ale není jedinou organizací, která se snaží nastavovat pravidla pro palmoolejný průmysl.

Další takovou skupinou je například POIG (Palm oil inovation group), která dokonce nastavuje mnohem přísnější standardy a je pravděpodobné, že bude v budoucnu důležitým zdrojem změn. V tuto chvíli však RSPO tvoří největší uskupení v tomto sektoru, a proto i nejkritičtější subjekty z řad ekologických organizací vnímají existenci RSPO jako pozitivní, ačkoli zdůrazňují, že je třeba progresivně tlačit na změny v jeho současném systému.

STRUKTURA A PRAVIDLA RSPO

Jedním ze zásadních problémů, s nímž se RSPO potýká, je míra legitimizace celé organizace, jelikož fakt, že kontrolní orgán je z větší části tvořen těmi, na které je dohlíženo, není všeobecně příliš dobře přijímán. Proto bylo nutné vytvořit organizační strukturu, orgány a mechanismy kontroly a především certifikační pravidla, která budou akceptována jak uvnitř, tak vně RSPO. I když nastavení těchto pravidel je vesměs vnímáno jako poměrně dobře zvládnuté a je respektováno všemi členy, existuje řada dalších problémů, které nevrhají na RSPO nejlepší světlo. V následujících odstavcích jsou vyzdviženy zásadní problémové a kritizované body, které je třeba napravit, jestliže má v budoucnosti RSPO zásadním způsobem proměnit produkční a dodavatelský řetězec, tak jak si klade za cíl. Zásadní problematické body by se daly shrnout zhruba následovně:

1. Nedostatečná ochrana životního prostředí a cenných ekosystémů.
2. Nedostatečné zapojení pěstitelů, finanční nevýhodnost certifikace plantáží a nedostatečná globální poptávka po certifikovaném palmovém oleji.
3. Nedostatečně přísná pravidla a jejich nedůsledná uplatnění v praxi.
4. Velký počet podezření z porušování pravidel RSPO jejími členy a certifikačními agenturami.
5. Vysoká míra korupce v indonéské společnosti.

NEDOSTATEČNÁ OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Certifikační kritéria pro udržitelnou produkci palmového oleje se skládají z osmi základních principů a 39 kritérií shrnutých v sedmdesátistránkovém dokumentu (RSPO 2013), který je jedním ze základních stavebních kamenů celé organizace a kromě kritérií popisujících proces zakládání plantáží a pěstování rozebírá také způsoby, jakými budou tato kritéria

uváděna do praxe a následně kontrolována. V popisu těchto principů se můžeme dočíst, že explicitně chráněné před konverzí jsou pouze primární lesy (které jsou z velké části již chráněné zákonem) a HCV oblasti (tedy oblasti s vysokou prioritou ochrany), které vytyčují akreditované agentury najaté pro tento účel. Sekundární lesy, rašeliniště a další typy porostu, které jsou svojí biologickou rozmanitostí často srovnatelně cenné, již chráněné nejsou. Přitom sekundární lesy a mokřady se také vyznačují značnou biologickou rozmanitostí a podobně jako lesy primární, vážou velké množství skleníkových plynů, které se při jejich přeměně na palmové plantáže uvolňují.

Alarmující je i fakt, že proces posuzování biologické hodnoty lesa se v současnosti nevztahuje na stavbu rafinerií na zpracování palmového oleje. Tím je v podstatě opomíjen téměř celý sektor zaměřený na zpracování výsledného produktu, který jakožto zásadní zdroj znečištění a důvod odlesňování má zásadní vliv na životní prostředí, podobně jako samotné plantáže.

Bohužel certifikační pravidla nezahrnují žádné limity skleníkových plynů, které by bylo nutné při konverzi pralesa na plantáže zohledňovat. Pravidla RSPO zakazují při přeměně zalesněných ploch využívaní požárů, avšak k užívání této techniky mýcení porostů bohužel i nadále prokazatelně dochází, čehož jsme mohli být svědky při masivních lesních požárech na podzim roku 2015. RSPO tedy žádným způsobem nezohledňuje produkci skleníkových plynů při zakládání plantáží, což je znepokojující a neumožňuje tak boj proti klimatickým změnám, což je jeden ze zásadních nedostatků certifikace. Aby bylo dosaženo kompromisu mezi jednotlivými členy, došlo k zásadnímu změkčení pravidel, která jsou tak v tuto chvíli neefektivní a nedokážou ochránit biologicky cenná území.

NEDOSTATEČNÉ ZAPOJENÍ PĚSTITELŮ

V první řadě je to malý zájem pěstitelů do systému vstoupit. Z celkové roční produkce, která činí 65,495 milionu tun, bylo pouze 10,95 milionu tun (17 %) certifikovaného palmového oleje (RSPO,2016). To je problematické hlavně z toho důvodu, že firmy působící pod RSPO by se měly vyhýbat biologicky vysoce ceněným i dalším HCV oblastem (oblasti s vysokou prioritou ochrany), nečlenské firmy, kterých je drtivá většina, mohou však tato místa konvertovat místo nich. Stejná situace platí v oblasti práv komunit, které RSPO reguluje, ale nečlenské firmy žádnou míru regulace často neuplatňují. Jedině v situaci, kdy by většina pěstitelů palmy olejné dodržovala principy RSPO, měla by certifikace znatelný efekt. Největší efektivity by RSPO dosáhlo, kdyby se tento certifikační systém stal

celosvětovým standardem a řídili by se jím všichni pěstitelé. I přes to, že takové zapojení se nedá očekávat, mělo by RSPO usilovat o zapojení co největšího počtu pěstitelů, ale i zástupců z dalších odvětví, kteří mohou členství získat.

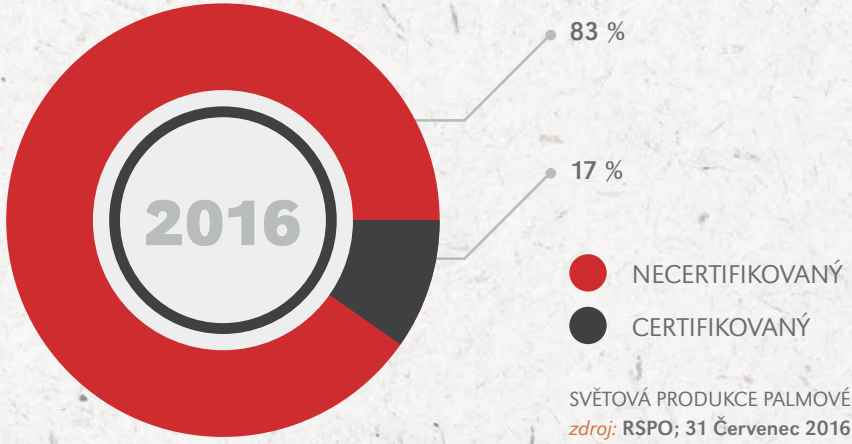

SVĚTOVÁ PRODUKCE PALMOVÉHO OLEJE
zdroj: **RSPO; 31 Červenec 2016**

FINANČNÍ NEVÝHODNOST CERTIFIKACE

Překážkou vstupu pěstitelů do RSPO je zejména nízká finanční výhodnost členství, tedy velké náklady na certifikaci plantáží, i včetně ušlých zisků z konverze lesů, a naopak jen o málo vyšší zisk oproti prodeji do konvenčního distribučního řetězce. Větší zapojení odběratelů by mohlo tento problém do určité míry řešit, ale to by vyžadovalo zapojení hlavně těch z asijských trhů. Evropský trh je do velké míry nasycen certifikovaným palmovým olejem a bude zde tedy pravděpodobně docházet hlavně k zvyšování míry transparentnosti certifikátů. Je tedy třeba hledat i jiné než tržní mechanismy. Jako zajímavé řešení se nabízí například odstranění poplatků za členství v RSPO, nebo přenesení těchto nákladů na jiné členy (banky, korporace, obchodní řetězce). Další možností je potom zvýšení výnosů z certifikovaného palmového oleje, vůči oleji necertifikovanému, a to ať už místě, například zavedením cel vůči necertifikovanému oleji, či navýšením příplatku za tunu palmového oleje, který dnes tvoří zhruba $2.2.

CERTIFIKACE TŘETÍ STRANOU A PORUŠOVÁNÍ PRAVIDEL CERTIFIKACE

Obecně se dá říci, že systém, jakým jsou v rámci RSPO certifikovány plantáže, je systém tzv. certifikace třetí stranou (Third Party Certification). Nové (nebo jen nově certifikované) plantáže tedy nejsou kontrolovány přímo pracovníky RSPO, nýbrž externí certifikační agenturou – takzvaným Certification Body (CB), jejímž úkolem je ověřit, zda-li daná koncese splňuje principy a kritéria RSPO. Taková externí agentura je placena zřizovatelem plantáže, musí být uznána RSPO a akreditována v rámci Mezinárodního akreditačního systému (ASI). Certifikátoři také musí být proškoleni z podrobné znalosti principů a kritérií RSPO. V současnosti je takto pro RSPO akreditováno 18 certifikačních agentur z celého světa, například původem německá TUV Rheinland (RSPO 2016c).

Ačkoliv se proces certifikace může jevit relativně transparentní, ekologické a lidskoprávní organizace v několika studiích upozorňují na jeho limity a především na relativně četná selhání, zejména ze strany certifikačních agentur (EIA 2015., PANAP 2013., Greenpeace, 2013 a,b,c., RAN 2009). Na procedurální správnost provádění auditů samo RSPO automaticky nedohlíží a roli dohlížitele tu ve skutečnosti suplují externí neziskové organizace a případně samy poškozené strany. Tyto skupiny jsou pak v praxi jediné, kdo proces kontroluje a v rámci stížnostního řízení podává případné stížnosti na panel stížností (Complaints Panel), kde je možné RSPO vyzvat k přezkoumání certifikačního procesu a dočasně pozastavit proces certifikace (EIA 2015). Kapacita neziskových organizací, které jsou hlavními „hlídači“ a „stěžovateli“, kontrolovat všechny nové plantáže – tedy miliony hektarů koncesí, je omezená (EIA 2015). To jak finančně, tak kapacitně. A tyto organizace se proto zaměřují jen na vybrané, poměrně jasné případy porušení pravidel. I to ale znamená věnovat se každému případu po dobu jednoho až několika let, ustanovit koalici mezi neziskovými organizacemi, získat podporu místních komunit, vypracovat vlastní terénní výzkumy a pokusit se upoutat pozornost mezinárodních médií. O to menší je pak šance domoci se svých práv ze strany domorodých komunit či farmářů, jejichž příjem se pohybuje v řádu 2,5 až 4,5 dolaru za den. Příslušníci domorodých komunit jsou pak ve vymáhání svých práv značně závislí na pomoci sociálních neziskových organizací. I díky nim se povedlo některé kauzy alespoň částečně úspěšně vyřešit

ZPŮSOBY PORUŠOVÁNÍ CERTIFIKAČNÍCH PRAVIDEL

- Auditoři poskytují klamná šetření, aby kryli porušování principů RSPO.
- Auditoři opomíjejí rozpoznat práva domorodých komunit.
- Auditoři nedokážou rozpoznat sociální konflikt vznikající kvůli porušení práv komunit.
- Auditoři nedokážou rozpoznat zásadní porušení pracovních standardů.
- Auditoři nedokážou odhalit obchod s lidmi v rámci plantáží.
- Auditoři nedokážou odhalit porušování zákonů.
- Auditoři provádějí metodologicky a věcně odbytou studii HCV (oblasti s vysokou prioritou ochrany), která umožňuje destrukci zvlášť biologicky cenných oblastí.
- Auditoři vykazují nízké porozumění standardům RSPO.
- Auditoři vytváří klamné (zavádějící) studie v případě, že nezisková organizace ve stížnosti neodhalí podstatu problému.
- Auditoři jsou v konfliktu zájmů, protože existuje spojení mezi nimi a plantážní společností.

Zdroj: EIA 2015

KONTROVERZNÍ CERTIFIKAČNÍ STANDARDY PRO DODAVATELSKÝ ŘETĚZEC

RSPO vytvořilo pro dodavatelský řetězec hned čtyři způsoby certifikace, které mají zajistit cestu, kterou se olej dostává ke koncovému spotřebiteli. První dva, tedy identity preserved (ochrana identity) a segregated (segregovaný) zajišťují, že olej obsažený v produktu je 100 % z certifikovaných plantáží. Druhé dva, tedy mass balance (hmotností bilance) a book and claim (online nákup) již nezaručují, že olej obsažený v produktu bude pocházet z certifikovaných plantáží. První tři typy certifikace v roce 2014 pokryly 45,5 % a systém book and claim zbylých 55,5 % (RSPO 2016a). Tento fakt nepřispívá k transparentnosti, ale do určité míry napomáhá zavádění celého systému. Poměry využití se postupem času mění

ve prospěch prvních tří typů certifikace, a to zejména v Evropě, což je dobrým znamením, ale dá se očekávat, že v ostatních regionech bude nárůst pomalejší. Cena segregovaného oleje je v současné době zhruba o 8–13 % vyšší než u necertifikovaného, přičemž cena oleje certifikovaného systémem book and claim o pouhé 0,4 %. Právě systém certifikace book and claim je hlavním bodem kritiky, jelikož nezajišťuje obsah certifikovaného oleje v konkrétním dodaném množství. Tento systém vede spíš k dalšímu matení spotřebitelů a nenapomáhá tak k širšímu ukotvení certifikace RSPO.

KORUPCE

V Indonésii existuje vysoká míra korupce, kterou ilustruje už výzkum vnímání korupce organizace Transparency International, kde se Indonésie umístila na 107. místě mezi zúčastněnými zeměmi (Indonesia Investments 2015). Během decentralizace politické moci, ke které po roce 1998 došlo, přešly i pravomoci rozhodovat o povolení ke konverzím lesů a zakládání plantáží do rukou lokálních politiků, závislých ve svém znovuzvolení i na příjmech z korupce. Korupční sítě politiků a palmo-olejných společností jsou tak podle všeho důležitou složkou plamo-olejného sektoru. Právě korupce bývá cestou, jak nejen obměkčit regionální politiky, ale i přesvědčit zástupce kmenových komunit, aby přiměli svůj kmen k transformaci kmenového území na konverzi v palmo-olejnou plantáž. Míra korupce i porušování pravidel ostatně koresponduje i se zjištěním Světové banky o tom, že indonéské společnosti vydají asi 5 % svých ročních tržeb na úplatky (Wood in Marti, S. 2008). Bohužel tento provázaný systém vzájemného klientelismu a rozsáhlé korupce zásadně ulehčuje obcházení právního řádu a usnadňuje tak i manipulaci s pravidly RSPO, která v tuto chvíli nejsou žádným zásadním způsobem provázaná s indonéskou legislativou. Vzájemná provázanost a důslednější kontrola jsou tudíž žádoucí a mohlo by tak dojít ke zlepšení současné situace.

Závěr

Podle posledních zpráv lidstvo prolomí varovnou hranici globálního oteplování 1,5 stupně Celsia mnohem dříve, než se v minulosti předpokládalo. Na vině je mnoho dílčích faktorů, přičemž zásadní roli hraje neustále se zvyšující tempo odlesňování, a to zejména v rovníkových oblastech. Bohužel je složité si o rozsahu ztráty tropických lesů udělat přesný obrázek, což lze přičítat často velice nepřesným údajům, které se navíc často od sebe liší. Díky moderním technologiím se s postupem času bohužel ukazuje, že odhady o míře odlesňování, zejména v tropických oblastech, jsou často podhodnocené a ve skutečnosti dochází k rychlejší ztrátě lesů, než jsme si doposud mysleli.

Velkou výzvou pro mnohé země, které se potýkají s problémem masivního odlesňování, bude hledání jakéhosi kompromisu mezi ekonomickým rozvojem a dlouhodobě udržitelným hospodářstvím, který bude klást větší důraz na ochranu vzácných ekosystémů. S neustále přesnějšími údaji o využívání krajiny a přírodních zdrojů by mělo jít ruku v ruce i kvalitní plánování, důsledná implementace a kontrola pravidel. Právě v případě problematiky palmového oleje, která se již dnes dotýká zemí napříč tropickým pásmem, je potřeba nadnárodní iniciativa, která tuto roli bude plnit. Má-li tímto nadnárodním „dohlížitelem" být RSPO, je třeba, aby v prvním kroku aktualizovalo a zpřísnilo některá ze svých pravidel a začalo důsledně kontrolovat jejich dodržování. Právě lepší kontrola dodržování pravidel je přitom naprosto klíčová a v tuto chvíli je jedinou cestou, jak může RSPO ukázat, že chce a je schopné současnou situaci řešit. Takový krok by mohl přesvědčit i mnohé neziskové organizace o tom, že RSPO by mohlo být cestou pro nastolení udržitelného pěstování palmy olejné. Kritických bodů směrem k RSPO existuje celá řada a jestli chce tato platforma opravdu plnit svou funkci, bude muset všem těmto kritikám čelit. V současné době je ale třeba, aby svoje odhodlání dokázala tím, že dodá určitou míru důvěryhodnosti svým certifikačním principům a vyšle tak jasnou zprávu nadnárodním firmám a ostatním členům kulatého stolu, že je připravena ujmout se své role.

Otázka udržitelného rozvoje netrápí jen země tropického pásma, ale i Evropskou unii a všechny její členy. Právě jedním z bodů, který měl přispět k omezení dopadů na životní prostředí, bylo zavedení kvót na biopaliva, což se stalo jablkem sváru na dlouhé roky. I dnes existuje okolo tématu biopaliv široká debata a neustále dochází k přehodnocování názorů a změnám politik. Ačkoliv je bezesporu potřeba, aby ve světle nových informací docházelo

k aktualizaci přístupu k tomuto tématu, nekonzistentnost politických rozhodnutí zabraňuje dlouhodobým soukromým investicím směřujícím do rozvoje technologií na výrobu biopaliv. Tato skutečnost způsobuje to, že v současné době do biopaliv druhé generace směřuje jen minimum investic a do zemí Evropské unie se dováží neustále více palmového oleje, směřujícího do výroby biodieselu. Mezi lety 2010 a 2014 tento nárůst činil 34 % a stal se tak hlavní příčinou zvyšující se evropské spotřeby palmového oleje. Evropská unie se tak nadále podílí na odlesňování v tropických oblastech a bohužel si tak i podrývá svou vlastní snahu o snižování emisí, kterou si vytyčila do roku 2020. Podrývá se tak dlouhodobá snaha výboru ENVI a Evropského parlamentu o prosazování co nejekologičtějších postupů.

Současnou situaci spojenou s palmovým olejem mnozí označují za kritickou a rozvojem tohoto průmyslu napříč světem dochází k jejímu dalšímu prohlubování. Jestliže bude současné tempo odlesňování pokračovat, nebo se dokonce nadále zvyšovat, budeme v blízké budoucnosti svědky vymírání mnoha živočišných druhů, četných ekologických problémů, hroucení mnohých ekosystémů a četných sociálních konfliktů. Proto je zásadní, aby došlo k přehodnocení současného vývoje a k mnohým změnám, které by mohly do budoucna vést k vytvoření udržitelného pěstování této kontroverzní plodiny, která hýbe celým světem.

Zdroje

USDA, 2016. Oilseeds: World markets and trade. July 2016.
dostupné na: http://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf

Statista, 2016. World production of major vegetable oils from 2000/2001 to 2015/2016, by oil type (in million metric tons).
dostupné na: http://www.statista.com/statistics/263933/production-of-vegetable-oils-worldwide-since-2000/

Statista, 2016. Palm oil consumption worldwide in 2010, by use.
dostupné na: http://www.statista.com/statistics/274127/world-palm-oil-usage-distribution/

RSPO, 2012. GreenPalm – a solution for the animal feed industry
dostupné na: http://greenpalm.org/DB/2012-blog-archive/greenpalm-a-solution-for-the-animal-feed-industry).

RSPO, 2013: Principles and criteria for the production of sustainable palm oil. Webová stránka RSPO.
dostupné na: http://www.rspo.org/resources/key-documents/certification/rspo-principles-and-criteria

RSPO, 2016d. Certified growers.
dostupné na: http://www.rspo.org/certification/certified-growers

RSPO, 2016c. Certification Bodies.
dostupné na: http://www.rspo.org/certification/bodies

EIA, 2015. WHO WATCHES THE WATCHMEN? Auditors and the breakdown of oversight in the RSPO. Environmental Investigation Agency.
dostupné na: https://eia-international.org/report/who-watches-the-watchmen

Greenpeace, 2013a. Certifying Destruction.
dostupné na: http://www.greenpeace.org/international/en/publications/Campaign-reports/Forests-Reports/Certifying-Destruction/

Greenpeace, 2013.: Licence to kill: How deforestation for palm oil is driving Sumatran tigers toward extinction.
dostupné na: http://www.greenpeace.org/international/en/publications/Campaign-reports/Forests-Reports/Licence-to-kill/

Greenpeace, 2013c: A Dirty Business. How a leading RSPO palm oil producer is clearing peatland tiger habitat covered by Indonesia's moratorium on deforestation.
dostupné na: http://www.greenpeace.org/international/en/publications/Campaign-reports/Forests-Reports/Dirty-Business/

Pesticide Action Network Asia and the Pacific (PANAP), 2013.
The RSPO Roulette: How Profits Win Over People And Planet.
dostupné na: www.panap.net/sites/default/files/RSPO-critique.pdf

Rainforest Action Network (RAN), 2009.
Duta Palma Filthy Supply Chain a Case Study of a Palm Oil Supplier in Indonesia.
dostupné na: www.ran.org/sites/default/files/ran-duta_palma-case_study.pdf

RSPO, 2016a. About sustainable palm oil. Webová sránka RSPO.
dostupné na: http://www.rspo.org/consumers/about-sustainable-palm-oil.

Indonesia Investments, 2015. Corruption in Indonesia.
dostupné na: http://www.indonesia-investments.com/business/risks/corruption/item235

Marti, S., 2008. Losing ground: the human rights impacts of oil palm plantation expansion in Indonesia. FoE, LifeMosaic and SawitWatch

Vié, J.-C., Hilton-Taylor, C. and Stuart, S.N. (eds.) (2009).
Wildlife in a Changing World–An Analysis of the 2008 IUCN Red List of Threatened Species. Gland, Switzerland: IUCN. 180 pp.

PALMANACH | **PROBLEMATIKA PALMOVÉHO OLEJE**

Autoři textů:

Jakub Kvapil | Lestari, z.s.

Zuzana Pohanková | Lestari, z.s.

Stanislav Lhota | Lestari, z.s., ZOO Ústí n. L.

Kateřina Holubová | Greenpeace ČR

Jakub Jirků | Masarykova Univerzita v Brně

Použité fotografie:

Petr Bambousek | SULASULA.com

Michal Gálik | Lestari, z.s

LESTARI
Protecting Rainforests

Grafické zpracování:
Jakub Valášek | Bantu Design, s.r.o.

PALMANACH | PROBLEMATIKA PALMOVÉHO OLEJE

Neprodejný výtisk / Not for sale
Vydáno s podporou klubu GUE/NGL v EP:
Počet výtisků: 6 000ks
Vytiskl: (print): Typos, tiskařské závody, s.r.o., závod Klatovy

Vydáno v roce
2016

INFORMUJTE SE A ZŮSTAŇTE V OBRAZE!

PALMANACH

PROBLEMATIKA PALMOVÉHO OLEJE

PUBLIKACE VYŠLA ZA FODPORY:

Evropská sjednocená levice/Severská zelená levice

Parlamentní skupina EVROPSKÝ PARLAMENT

GUE/NGL

www.guengl.eu